

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь «ЛЕГЕНДИ СТАРОКІЇВСЬКІ» НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню особливостей історико-біографічної та міфологічної літератури на прикладі циклу оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої. Особливу увагу приділено виокремленню цілої низки жіночих античних та історичних образів, їх характерів і світобачення, еволюції гендерного впливу на розвиток суспільства, що дає можливість переосмислення стереотипів про роль жінки від античних часів до сьогодення. Осмислена наскрізна гендерна тема збірки, спрямована на руйнування патріархальних канонів і реалій, усунення застарілих світобачень стосовно жінки як слабшої за чоловіка і другорядної. У статті досліджується мала проза Наталени Королевої, зокрема «Легенди старокиївські», з позицій гендерного аналізу. Висвітлено погляди письменниці, які демонструють загальне уявлення про жінок і їхнє місце у суспільстві. Класифіковано жіночі античні образи та історичні постаті з позицій їх інтерпретації та ролі уведення у загальну творчу картину письменницею на основі міфологічних і літературних джерел.

У нашому дослідженні розкрито структурування образів-характерів «жінки-Матері», «жінки-борця», «жінки-воїна», «жінки-коханої», «жінки-Землі». Досліджено інтертекст проаналізованих образів і його роль для створення власного «мікрокосмосу» Наталени Королевої. Проаналізовано з цих позицій її збірку оповідань «Легенди старокиївські», досліджено жіночі образи та джерела, якими послуговувалася авторка для реалізації свого художнього задуму.

Ключові слова: міфологія, історичні постаті, античні образи, гендер, «Повість минулих літ».

Історія української літератури першої половини ХХ ст. – насичений і складний суперечливий процес. Письменники цієї доби досі не всі належно визнані на Батьківщині. Насамперед це стосується тих, які загинули під час репресій або змушені були податися на чужину, жити в еміграції. Наталена Королева – одна з них. В історії розвитку української літератури ця аристократка, напівполячка-напівіспанка, доктор археології та філософії, оперна співачка й художниця, історик і мовознавець, поліглот і непересічна белетристка залишила помітний слід. Хоча багато хто з літературознавців не вважають її українською письменницею або ж емігранткою української діаспори.

Наталена Королева – «оригінальна іноземка» в українській літературі початку ХХ ст., письменниця-інтелектуалка, яка раціоналізму і матеріалізму цієї доби чітко протиставила ідеалізм і моральність. Її естетична свідомість, заґрунтована у французьку християнську філософію і німецький романтизм, демонструє парадигму європейської духовності, у якій згармонізовані індивідуальні «я», активність і віра (зокрема жіночого «я»). Така окцидентальність авторки зумовлює увагу до епох Античності, Середньовіччя, Бароко, полілог із європейською й українською історією, культурою, духовністю.

Багатогранне та часом драматичне життя Наталени Королевої тісно пов'язане з Україною. Українка не за походженням, але за переконанням і самосприйняттям, Наталена Королева водночас залишалася невід'ємною частиною чеського суспільства, поєднуючи таким чином два народи та дві культури.

У житті Наталени Королеви – письменниці українсько-іспансько-польсько-литовського походження – подій умістилося стільки, що вистачило б не на одне життя. Життя письменниці, може, когось нагадає фантастично-пригодницьку арабську казку, але насправді воно було тяжким і тривожним, суголосним тим історичним і суспільним катаклізмам, свідком і учасником яких вона була.

Спадщина письменниці не вивчена, частина її творів ще не видана, але і те, що свого часу побачило світ і доступне нині для прочитання, свідчить, що Наталена Королева – видатне явище в історії української літератури. Вона внесла в українську прозу нові теми з античного і європейського світу, успішно продовживши традиції Лесі Українки. У цьому найбільша її заслуга. Опрацьовуючи історичні та біблійні теми, письменниця свідомо обходила теми української історії, але намагалася бодай якимись невидимими гранями пов'язати світ стародавніх Скіфії, Русі та України зі світом античності й середньовіччя. Вона обновила деякі прозові жанри в українській літературі: довела до класичної віртуозності жанр історичної

повіді, розкувала жанр літературної легенди, вдало поєднавши язичницький, античний, скіфський і староруський світи з біблійним, християнським. У традиційний стиль і образну мову української прози влився свіжий струмінь європейського письма. Лексика, фразеологія, точність образу і вислову, навіть синтаксичні конструкції речень відрізняють її художній текст від суто українського [10, с. 84].

Довести особливе місце і значення самотньої прозової спадщини Наталени Королевої у контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст. через цілісний аналіз модерної творчої манери авторки, її прозовий доробок досліджували літературознавці С. Андрусів, В. Антофійчук, О. Баган, Р. Горак, Р. Гром'як, Р. Коритко, О. Нахлік, О. Мишанич, Ф. Погребенник, Р. Федорів, В. Шевчук. Здебільшого вони зосереджували увагу на еволюції художнього мислення Наталени Королевої, проблемах нарративної системи її текстів, їх психологізмі, філософських мотивах, особливостях сюжетобудування. Серед останніх досліджень слід відзначити студії К. Буслаєвої, Б. Вальнюк, І. Голубовської, Т. Литвиненко, Н. Мафтин, Ю. Мельнікової, С. Нестерук, І. Остащука, К. Усачової, Ю. Коваліва тощо. Однак спеціального дослідження, у якому б детально розглядалася парадигма з гендерної позиції прозового доробку Наталени Королевої, сьогодні немає, що і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Письменниця ніколи не зверталася до селянського життя, бо не знала його, зате з незмірною глибиною показала душу найдавніших біблійних та античних часів, провівши крізь нетрі середньовіччя і до наших днів [10, с. 99].

Героями її творів, крім античних і міфологічних образів, ставали і звичайні люди, навіть якщо це були видатні історичні постаті. Часто Наталена Королева зверталася до образу жінки у її різних іпостасях: «жінки-Матері», «жінки-воїна», «жінки-борця», «жінки-коханої», «жінки-Землі». На деяких із них письменниця інтерпретувала саму себе. Аналізуючи її творчість, часто можна простежити погляди головних героїнь, притаманні самій авторці.

Вище зазначено, що Наталена Королева продовжила тематичну авторську модель Лесі Українки. Також можна провести паралелі її творчості із творчістю Ольги Кобилянської. Адже саме ці талановиті письменниці піднімали питання у своїй творчості гендерних мотивів. Наскрізно тему «гендеру» у художній манері Наталени Королевої простежити доволі не просто, але важливість жінки – для неї невід'ємна позиція.

В образах богинь, історичних постатей-жінок авторка поєднувала розум, силу, винахідливість, розсудливість, хитрість і відданість.

Яскравим прикладом синтезу всіх цих характеристик є її збірка оповідань «Легенди старокиївські», адже «Легенди старокиївські» – це 25 легенд-оповідань. За тематичним спрямуванням цю збірку літературознавці поділяють на три тематичні цикли: скитський, легенди Київської Русі та легенди, пов'язані з Києво-Печерським патериком (О. Мишанич). Тому тут можна зустріти образи жінок різних характерів, походження та соціального статусу. Цикл «Легенди старокиївські» був завершений у 40-х рр. ХХ ст. Це 25 легенд-оповідань, кожне з яких може стати предметом окремої розмови, містить у собі повний комплекс думок, ідей, переконань, світів і фактів [10, с. 108].

У сучасному світі змінилися погляди щодо ролі жінки в суспільному житті, і тому ми звернулися до аналізу легендарної збірки саме з цієї позиції. Проблема становлення жінки, її прагнення до самоактуалізації та особистісного зросту є темою багатьох наукових студій і продуктів художньої літератури. Сьогодні жінка часто має вищу освіту, спроможна забезпечувати себе та свою сім'ю, може успішно займатися управлінською діяльністю й організовувати і планувати свій життєвий простір, чого не можна сказати про жінок античності та середньовіччя.

Наталена Королева у тексті оповідань своєї збірки вводила не тільки античні образи жінок, міфологічних героїнь та історичних постатей, а й задля колориту «минувшини» вводила цікаві загальні назви, які ініціювали образи жінок, що і дало нам можливість до поділу героїнь збірки «Легенди старокиївські» на три групи.

До першої групи належать загальні назви жіночих образів. Найчастіше вони не завжди всім знайомі: *августа – титул дружини римського імператора, архонтиса – княгиня, вища службова особа, гетера – незалежна освічена жінка, гітана – іспанська циганка, зоста – дівчина, мева – чайка, русалка, нава – русалка, хова – нянька* тощо.

Друга група жіночих образів збірки «Легенди старокиївські» – міфологічні героїні та богині: *Артеміда, Афродіта, Дафне, Дріада, Еос, Ізіда, Лосна, Марена, Мітра, Мокош, Парки, Пітія, Полігімнія* тощо.

Третя – історичні жіночі постаті: *Анна Царгородська, Ольга, Олена, Марія, Магдалена, Рогніда Рогволодівна* тощо.

Творчість письменниці – одна з естетичних вершин українського письменства ХХ ст. Авторка за допомогою авторських інтертекстуальних вкраплень віртуозно у свій творчий простір вводила легенди та перекази, де головними героями є жінки.

Ключовою постаттю як у історії Київської Русі, так і у збірці «Легенди старокиївські» є княгиня Ольга та прийняття християнства нею, утвердження жіночої могутності, розсудливості та влади. Адже не багато було в історії людства жінок, які могли б за собою повести сотні тисяч чоловіків і тримати у своєму розпорядженні цілі могутні держави.

Під пером Нестора багатогранна особистість Ольги, дружини князя Ігоря, стає легендарною. За плетивом фактів важко відтворити історичну реальність. Літописні джерела не повідомляють ні про час народження княгині, ні про її походження, а сповіщають лише, що 903 р. «привели Ігореві жону з Пскова, на ім'я Ольга» [5, с. 19].

Княгиня Ольга потрапляє на сторінки історії у «Повісті минулих літ» уже у поважному віці, після смерті свого чоловіка Ігоря. І відразу ж себе зарекомендувала як мудра, хитра й обачна особистість: «Ольга ж була в Києві з сином своїм, дитям Святославом, а воєвудою був Свенельд. Сказали ж древліани: Ось убили ми князя руського. Візьмемо жінку його Ольгу й віддамо за князя нашого Мала... Сказала їм Ольга: Люба мені річ ваша. Уже не воскресити мені мужа свого, і хочу пошанувати вас завтра перед людьми своїми» (і сталася перша помста Ольги) [12, с. 33–34].

Мудрою, розсудливою і хитрою ми зустрічаємо Ольгу на сторінках збірки оповідань «Легенди старокиївські» Наталени Королевої. Із 25 легенд ця історична постать зустрічається нам у декількох: княгиня Київської Русі, мудра володарка, вірна дружина, мстива жінка, перша охрещена на Русі, жінка зі сталевим чоловічим характером войовничого загартування: *«І Анастасія зауважила, що «руська зоста» називала свою княгиню Ельгу – Ольгою. Це наймення видалось Анастасії таким милим і граціозно дівочим, що стурбовані думки несподівано прошило іскрою-пустункою: – Такої красуні Ольги не посмів би вхопити в свої обійми ані сам Базилевс, як щойно спробував був затримати її, Анастасію, Юстиніан... Бо ж здавалось: лише зсуне Ельга свої широкі брови, то враз загримить грім, як за часів давньовікового Зевса. А як гляне обурено, то блисками сипнуть її сталеві, сірі, як у мисливського сокола, очі. А довгі, темні, не сивиною, а перлами пересипані коси напружаться гадами та стануть в оборону княгині»* («Путь спасіння») [11, с. 83].

«Дійсно – найменшого здивування в її сталевих очах. Всі її махінації «Соломонового трону» для неї – лише конечна риска в ритуалі, а тому вона з гідністю трохи схиляє свою голову...» [11, с. 86].

Інтерпретація образу княгині Ольги у збірці «Легенди старокиївські» провідним мотивом має візит її до Візантії та хрещення (на ім'я Олена): *«Княгиня Ольга скинула з шиї важкий золотий ланцюжок з порожнім медальйоном-ковчежцем, приправленим на найдорогоцінніший дар базилевса: частину Чесного Хреста, що могла одержати по хрещенню... Віру Христову принесе на Тавриду і на Русь-Україну таки Гелене. Її-бо наймення прийму у святому хрещенні»* («Шинкарівна») [11, с. 192].

Про саме «ходіння» Ольги до Константинополя чітко описано Нестором у «Повісті минулих літ». Хоч деякі моменти з датуванням події мають варіанти.

Наталена Королева добре знає і відчуває середньовічну духовність, вміло й переконливо проводить середньовічну «філософію історії» за якою все на землі впорядковано за єдиним законом: у людині борються два начала – добра і зла, а людині дано добру волю вибору між ними [10, с. 96].

Наталена Королева не загострювала своєї уваги на версіях прийняття Ольгою хрещення. Авторка акцентувала увагу на ретельному обґрунтуванні, виваженості княгині перед серйозним для всієї держави кроком, прийняттям правильного рішення.

Варто звернути увагу ще на такі історичні постаті жінок, де відчувається жіноча гордість, неприступність, ніжність, обережність, великодушність та освіченість – це образи Анни Царгородської, Рогніди Рогволдівни та Інгігерди: *«В пам'яті відживає бліде з обурення Рогнідине обличчя. Випростана вся, мов гад, що наготовився скочити на ворога...»* («Володимирове срібло»); *«Радів, бачачи Рогніду свою нескротною – як море»* («Стугна»); *«чужинки (Інгігерди), що й Київ дужче за багатьох киян любила, і людей київських власними руками обв'язувала, й бездомників голодних хлібом-сіллю в княжих палатах своїх гостила, й вином з власної праці піднімала»* («Три Марії»).

Тема кохання зустрічається не часто у творчому доробку авторки. Та все таки із біографії письменниці нам відомо про амурні перипетії її життя. Коли у юності її мачуха з батьком хотіли її видати за нелюба, що і спричинило непорозуміння між ними, вона втекла прямо з-під вінця.

Подібні сюжети, а можливо, інтерпретацію власних переживань зустрічаємо в оповіданнях «Путь спасіння» та «Свангільд-князівна», де дві чарівні героїні мучаться від того, що їм потрібно вийти заміж

за нелюбів і все ж таки тікають всілякими способами від неминучого, або ж нещасне кохання Мелюзини до Геракла, що закінчується трагічно («Мелюзина»).

Ще одна віха кохання – любовний трикутник, де поєднуються притаманні жінці різючі якості характеру – заздрість, хитрість і відчуття «свого» («На Делосі» між жрекинями Опідою, Аргою та Відрадом) і відомим висловом «тож не діставайся ти нікому»: «*Не мене і не Опіду кохаєш, Відраде!... Юність твоя прагне кохання. Любиш любов. І її цілуєш на устах коханки будь-якої. Іди ж, шукай тієї, що, віддавши тобі свою любов, потішатиметься у твоїх зрадах ніжністю до своїх дітей. В час прийдеш...*» («На Делосі»).

Яскравими жіночими образами збірки «Легенди старокиївські» є інтерпретовані образи Землі та Юності: у жінку, коханку, годувальницю, першороджену: «*Чей же й справді повернулася юність Матері-Землі?*» («Еклога»); «*Його покликкала Земля – нестримано-приваблива коханка...*» («На Делосі»); «*З ясної ж лазурі, понад хмарами осяяна радісним сяйвом, до Геракла простягала руки Вічна Юність: вона мала обличчя доньки Амікуса – Пірени, що Любов вище за життя цїнила*» («Мелюзина»).

Оскільки одним із тематичних циклів збірки є скіфський, то варто звернути увагу на характери жінок-скіфів.

Образи жінок-скіфів і зв'язок їх із амазонками: в одному випадку жінка була «річчю» своїх мужів, в іншому – мужовбивцею. Та ніхто не міг заборонити їм, як звичайним жінкам, кохати і бути гарними матерями: «*Враз обоє схопились за мечі. На шкуратяну Боризесову тарчу посипались удари з вправної руки (Телерсис)*» («Таврійська бай»); «*Дитинка прокинулася, плаче й рученятами до матері тягнеться. Телерсис – до неї: мужа не чує, про власну журу забула. І раптом в покірливій матері прокидається колишня амазонка...*» («Володимирове срібло»); «*Таж чари Мелюзині нащо? Доти ворожила, зілля варила, наговори чинила, аж скарб об'явила (задня перемоги синів)*» («Мелюзина»).

Наталена Королева незримо обґрунтувала гендерний підхід у своїй збірці оповідань «Легенди старокиївські». За допомогою аналізу механізмів входження й існування жінок у культурний простір України другої половини ХХ ст. (через інтерпретовані жіночі образи античності та середньовіччя) довела, що репрезентація жінок в офіційній культурі була залежною від усталених патріархальних традицій суспільства і відзначалася гендерною асиметрією. Представництво жінок меншою мірою цїнувалося у будь-яких соціальних інститутах із найдавніших часів порівняно із чоловіками, що загалом доводило невідповідність потенційним можливостям і реальному внеску жіноцтва у формування суспільних цінностей. За допомогою інтерпретованих жіночих образів у своїй легендарній збірці «Легенди старокиївські» показала домінуючу сторону жіноцтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антофійчук В. Євангельський контекст у творчості Наталени Королевої. *Слово й час*. 2000. № 8. С. 36–45.
2. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
3. Білоус П.В. Інтерпретація літературного твору. Житомир : ЖДУ, 2012. 140 с.
4. Вайнтруб І. Лицарі степів : «Словесний портрет» сакральної культури скіфської цивілізації. *Людина і світ*. 1998. № 10. С. 43–48.
5. Видатні постаті в історії України (IX–XIX ст.): короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: Довід. вид. / В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин, Ю.О. Колітцев, О.Г. Сокирко, В.І. Червінський. Київ : Вища школа, 2002. 359 с.
6. Голубовська І. Виплекані мрією і любов'ю. *Слово і час*. 2002. № 11. С. 41–45.
7. Королева Н. Предок: Історичні повісті. Легенди старокиївські / упорядн., автор післямови та приміток О.В. Мишанич. Київ, 1991. 334 с.
8. Літературні силуети. Ковалів Юрій. *Слово і час*. 2019. № 2. С. 69–84.
9. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої. *Королева Н. Предок*. Київ, 1991.
10. Мишанич О. Повернення. Київ : АТ «Обереги», 1997. 336 с.
11. Наталена Королева. Легенди старокиївські / ред. Н.В. Сойко. Київ : Школа, 2006. 256 с.
12. Повість врем'яних літ / худ.-оформлювач А.С. Ленчик. Харків : Фоліо, 2005. 317 с.
13. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
14. Скорина Л. «Гомін та відгомін»: дискурс інтертекстуальності в українській літературі 1920-х років : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2019. 704 с.
15. Томашевський Б.В. Теория литературы. Поэтика : учебное пособие. Москва : Аспект Пресс, 1999. 334 с.

Ю. А. Ковальчук. Интерпретация женских образов в сборнике рассказов «Легенды Старокиевской» Наталены Королевой. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена выяснению особенностей историко-биографической и мифологической литературы на примере цикла рассказов «Легенды старокиевские» Наталены Королевой. Особое внимание уделено целому ряду женских античных и исторических образов, их характерам и мировоззрению, эволюции гендерного влияния на развитие общества, что дает возможность переосмыслить стереотипы о роли женщины от древних времен до современности. Осмысленна сквозная гендерная тема сборника, направленная на разрушение патриархальных канонов и реалий, по устранению устаревших мировоззрений по отношению к женщине как более слабой и второстепенной. В статье исследуется малая проза Наталены Королевой, в частности «Легенды старокиевские», с позиций гендерного анализа. Освещена точка зрения писательницы, которая демонстрирует общее представление о женщинах и их место в обществе. Классифицированы женские античные образы и исторические фигуры с точки зрения их интерпретации и роли введения в общую творческую картину писательницей на основе мифологических и литературных источников.

В данном исследовании раскрыто структурирование образов-характеров «женщины-Матери», «женщины-борца», «женщины-воина», «женщины-возлюбленной», «женщины-Земли». Исследован интертекст проанализированных образов и его роль для создания собственного «микрокосмоса» Наталеной Королевой. Проанализированы с этих позиций ее сборник рассказов «Легенды старокиевские», исследованы женские образы и источники, которыми пользовался автор для реализации своего художественного замысла.

Ключевые слова: мифология, исторические фигуры, античные образы, гендер, «Повесть временных лет».

Yu. Kovalchuk. Interpretation of woman characters is in collection of Stories “Legends of old Kiev” by Natalena Koroleva. – Article.

Summary. The article is devoted to clarifying the features of historical, biographical and mythological literature on the example of the cycle of stories “Legends of old Kiev” by Natalena Koroleva. Particular attention is paid to highlighting a range of female antique and historical images, their character and outlook, the evolution of gender influence on the development of society, which gives an opportunity to rethink the stereotypes of the role of women from ancient times to the to date. Gender Theme of the Collection aimed at destroying patriarchal canons and realities, on the elimination of outdated worldviews regarding women as inferior and secondary from men.

The article explores the small prose of Natalena Koroleva, including “Legends of old Kiev”, from the point of view of gender analysis. Illuminated viewpoint of the writer, which demonstrates a general understanding of women and their place in society. Classified female antique images and historical figures in terms of their interpretation and role of introduction into the overall creative picture of the writer based on mythological and literary sources. The structuring of characters-characters of “woman-mother”, “woman-fighter”, “woman-warrior”, “woman-sweet one”, “woman-earth” is exposed in this research. The intertext of the analyzed images is investigated and his role in creating his own “microcosm” of Natalena Koroleva. Her collection of stories is analyzed from these positions “Legends of old Kiev”, the female images and sources used by the author for the realization of her artistic design are explored.

Key words: mythology, historical figures, ancient images, gender, “The Story of the Past Years”.